

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ כִּי תָבֹא תַשְׁפִּיב

מִידַת הַתּוֹרָה - כּוֹתֵבַת וּמְפַרְסַמַת עוֹשֶׂה מִצְוָה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֶת כָּל תְּבוּאָת וְרֶעֶף הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה" (דברים י"ד כב).
כך ציוותה התורה בחלקו הראשון של ספר דברים.

בפרשתנו, לקראת סופו של הספר מובא סיכום הנושא: "כִּי תִכְלֶה לַעֲשׂוֹר אֶת כָּל מַעֲשֵׂר תְּבוּאָתְךָ בַשָּׂנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנִתְּתָה לְלוֹי לַגֵּר לִיתוֹם וְלְאֶלְמָנָה וְאָכְלוּ בַשְּׂעִירֶיךָ וְשִׂבְעוּ" (שם כ"ו יב).

עם סיום מעגל המעשרות, בערב פסח של השנים הרביעית והשביעית, מצווה התורה על כל איש ישראל להכריז: "וְאָמַרְתָּ לְפָנַי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּעֶרְתִּי הַקֶּדֶשׁ מִן הַבֵּית וְגַם נִתְּתִיו לְלוֹי לַגֵּר לִיתוֹם וְלְאֶלְמָנָה כְּכֹל מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ... שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי" (שם יג-יד).

הכרזה זו בפה מלא, טעונה הסבר, שהרי היא עלולה לשדר יומרה ואולי אפילו גאווה. האם אכן יש מישהו שיכול להכריז, בפה מלא, עשיתי את מה שאני צריך?!

כדי לענות על כך פירש רש"י: "עשיתי ככל אשר צויתני - שמחתי ושימחתי (אחרים) בו". אין מדובר ביומרות או גאווה אלא בהדגשת היבטים נוספים. הראשון צריך לעבוד את הקב"ה בשמחה, כמו שמודגש בהמשך הפרשה "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה... (כ"ח מז, עיינו גם בדברי חז"ל ובראשונים על חשיבות השמחה בעבודת השם).

הנתינה משמחת. ההיבט השני הוא שאין שמחה בלי לשמח אחרים, ההכרזה באה להדגיש זאת.

בעל ספר החינוך הסביר בכיוון אחר וז"ל: "משרשי המצוה, לפי שסגולת האדם וגודל שבחו הוא הדבור שהוא יתר בו על כל מיני הנבראים... ועל כן יש הרבה מבני אדם שיראין מלפסול דבורם שהוא ההוד הגדול שבהם יותר מלחטוא במעשה. ובהיות ענין המעשרות והתרומות דבר גדול, וגם כי בה תלויה מחית משרתי האל, היה מחסדיו עלינו כדי שלא נחטא בהן להזהירנו עליהם להפריש אותן... וגם שנעיד על עצמנו בפינו בבית הקדוש שלא שקרנו בהם ולא עכבנו דבר מהם, וכל כך כדי שנוזהר מאד בענין" (מצווה תרז). לדבריו, אמירה זו איננה יוהרה, אלא נועדה לחזק את המחויבות בקיום מצוות המעשר.

כיוון חדש, שיש לו גם משמעות הלכה למעשה, מצוי בדברי אברבנאל במקום וז"ל: "...ולא ירע עינו בתתו אותו בשערים, כיוון שעתה בעת היודי בירושלים ובית ד' יתברך, תתפרסם נדבתו וענתה בו צדקתו, ויהללוהו בשערים..." (דברים כ"ו יב).

אם כך, לפי דעתו, ההכרזה הפומבית מותרת ומומלצת כפרס וכתמריץ לנוטני הצדקה.

כך מופיע גם בשו"ת הרשב"א (ח"א תקפא) שהובא להלכה גם בידי הרמ"א (יו"ד סי' רמט סעי' יג).

הרשב"א נשאל: האם הציבור יכול למנוע ממי שתרום להרחבת בית כנסת, מלציין את תרומתו על גבי הבנין? וז"ל: "איני רואה שיוכלו הצבור לעכב מן הדין ולא מן הראוי מכמה צדדין. כי המקדיש והבונה משלו לשמים מי מעכב על ידו מלהזכיר שמו בשלו... ועוד דבכמה מקומות בקהילות הקדש שנוהגין כן. גם במקומנו הוא כתוב בכותל ההיכל (של בית הכנסת). וזו מדת חכמים היא ומדת וותיקין כדי ליתן שכר לעשות מצוה. ומדת התורה הוא שהיא כותבת ומפרסמת עושה מצוה. ואם התורה עשתה כן צריכין אנו להלך אחר מדותיה של תורה שהן דרכי נועם".

הרשב"א מביא הוכחה לדבריו מהמופיע בפרק יש נוחלין (ב"ב דף קלג ע"ב). שם מסופר כי יוסי בן יועזר קנה דג לכבוד לידתה של אשתו ומצא בבטן הדג מרגלית. רבי יוסי הקדיש את המרגלית לבית המקדש "וכתבו (גזברי הקדש) יוסי בן יועזר הקדיש אחת בנו הקדיש שש". סיכם הרשב"א: "מכאן אתה למד שהיו נוהגין לכתוב כן שמות המקדישין לשמים להיות להם לזכרון טוב על מצות ולפתוח דלת לעושה מצות".

לשיטה זו יש לעודד נותני צדקה (במקרה והם מעוניינים בכך) על ידי פרסומם.

כך נבטיח את סיפוק צרכיהם של מקבלי הצדקה (עיינו גם שו"ת במראה הבזק ח"ב תשובה יז עמ' 23).

רמז לכך מצוי גם בפסוק הראשון של הפרשיה שציטטנו לעיל, המסתיים ב"וְאָכְלוּ בַשְּׂעִירֶיךָ וְשִׂבְעוּ". מי יכול ערום לכך כי מעשר יספיק יביאם לידי שביעה!! ולא רק לסיפוק צרכיהם הבסיסיים של הנוזקים? נדיבות מיוחדת, מעבר לחובת המעשר, היא שיכולה להבטיח זאת. אחת הדרכים לעודד את הנדיבות היא ההיתר המיוחד לפרסם את עושי המצווה.

נסיים ונדגיש כי עם ישראל אכן אימץ נורמה זו בכל הדורות. גם יעקב אבי האומה התחייב לתת מעשר מכל "וְכָל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עֲשֹׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לָךְ" (בראשית כ"ח כב), למרות שמן התורה החיוב לתת מעשר הוא מן הדגן התירוש והיצהר בלבד.

כך גם בימינו אלה, "שלומי אמוני ישראל" נוהגים לתת מעשר כספים, בלי ניכוי מוקדם של הוצאותיהם ההכרחיות. מותר לפרסם כי עם ישראל צועד בדרכו של אברהם אבינו - גומלי חסדים.

לְעִילּוֹי זְשִׁמַּת

לְעִינֵי הַנוֹפְלִים בַּמַּעֲרָכָה עַל הַגַּנַּת הַמּוֹלַדֶּת הַיִּיֵד

הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כי בתשרי תשפ"א	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח
מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כי באב	מר זלגי וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י בתמוז תשע"ד	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב
הרב אשר וגב' סוזן וסטריל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף	ר' מאיר וגב' שרה ברקפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	הרב שלמה מרזל י באייר תשע"א	בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א
ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
WWW.ERETZHEMDAH.ORG Tel: 02-5371485 info@eretzhemdah.org

חֵמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

מדוע הלל תיקן את הפרוזבול?

הגמרא במסכת גיטין (דף לו עמוד א) מספרת מה הוביל את הלל לתקן את הפרוזבול. "שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה 'השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל' וגו', עמד והתקין פרוסבול". בכדי להבין את הדברים, נעיין בפסוקים:

דברים פרק טו

(פסוקים ב-ג): וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוּטָה כָּל בַּעַל מִשֶּׁה יָדוּ אֲשֶׁר יִשֶּׂה בְרַעְהוּ, לֹא יִגֹּשׁ אֶת רַעְהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לְה': אֶת הַנִּכְרִי תִגַּשׁ, וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת אָחִיךָ תִשְׁמָט יָדָךְ:
(פסוק ט): הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל לְאֹמֵר קָרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרַעְהוּ עֵינֶךָ בְּאָחִיךָ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְּךָ חֲטָא:

בפסוקים ב-ג מופיעה חובת ההשמטה ואיסור הנגישה אחרי השביעית. בפסוק ט מופיע האיסור להימנע מנתינת הלוואות בשל חובת ההשמטה.

הלל ראה שהעם לא רצו לעבור על איסור הנגישה אחרי השמיטה, ולכן נמנעו מנתינת הלוואה מלכתחילה. כך הם קיימו את פסוקים ב-ג, אך עברו על פסוק ט.

לכאורה הלל הזקן עושה כאן חשבון השוקל בין האיסורים. העם אינו מצליח לעמוד בשתי החובות גם יחד, ועל גדולי ישראל מוטלת החובה לשאול: איזו מצווה נדחית מפני חברתה? הלל הכריע שעדיף להחמיר ולעודד נתינת הלוואות כדי להימנע מהאיסור המופיע בפסוק ט, על חשבון פגיעה בקיום פסוקים ב-ג.

מדוע? לכאורה ישנם מספר שיקולים להעדיף את קיום המופיע בפסוקים ב-ג מאשר למנוע מלעבור על פסוק ט. ראשית, בפסוקים ב-ג יש מצוות עשה (שמוט) ולא תעשה (לא יגוש). בפסוק ט לכאורה בעיקר מצוות לא תעשה. יתרה מזו, על האיסורים שבפסוקים ב-ג עוברים באופן פעיל, על ידי נגישה. על פסוק ט עוברים בצורה סבילה, ב"שב ואל תעשה", ולכאורה זה עדיף! לפני שנסביר מדוע הלל (התנא הארץ ישראלי) בכל זאת הכריע לתקן פרוזבול, ראוי לציין שיתכן ולא כל חכמי ישראל בכל הדורות הסכימו אתו. שמואל (דור ראשון לאמוראי בבל) (שם במסכת גיטין עמוד ב) אומר שאילו היה בכחו היה מבטל את הפרוזבול. שמואל גם אומר שניתן למסור את הפרוזבול בפני בית הדין של סורא ונהרדעא בלבד. מדוע שתהיה הגבלה שכזו? רבים מן הראשונים אומרים שהכוונה היא שצריכים בית דין שבכחו להוציא ממון, ולא סתם שלושה אנשים. הרמב"ם אומר שמכיוון שהפרוזבול זו לכאורה הערמה, יש חשש שאנשים יזלזלו בזה, ולכן הומצאה דרישה שהפרוזבול יימסר בפני בית הדין הגדול שבדור. אך הרמב"ם (וכנראה גם הרי"ף לפניו וראשונים נוספים) אומר שמאחורי הדברים מסתתרת מחלוקת עקרונית: שמואל סובר שכל תקנת הפרוזבול בטעות יסודה, ולכן, גם אם אין בכחו לבטל את התקנה (הקדומה), בכחו להגביל את התקנה באופן שתצמצם את השימוש בה באופן משמעותי.

למעשה איננו פוסקים כך, אלא כרב נחמן שבהמשך הסוגיה אומר שאילו היה יכול היה עוד יותר מקל על גדרי מסירת הפרוזבול. אך נמצאנו למדים שלא כל גדולי ישראל הסכימו עם הכרעתו של הלל הזקן.

נשוב לעיקר שאלתנו: ניתן להציע שתי סיבות מדוע הלל מעדיף את פסוק ט על פני פסוקים ב-ג: ראשית, הלל מתבסס על מנגנונים הלכתיים קיימים, המאפשרים לעקוף את שמיטת הכספים. אם כך ההכרעה איננה לעבור על פסוקים ב-ג, אלא לגרום לחובות לא להיות כלולות בציווי המופיע שם. לעומת זאת, אין דרך הלכתית לעקוף את מצוות נתינת הלוואה.

שנית, יתכן ושיקולו של הלל מבוסס על מטרת המצוות הללו. המטרה של חיוב השמיטה ואיסור הנגישה הוא להקל על העניים. אך מה יבחר העני בין שתי האפשרויות הבאות: לקבל הלוואות שלא יישמטו, או לא לקבל הלוואות כלל, מה העני היה מעדיף? ודאי שהעני מעדיף שתהיה לו אפשרות לקחת הלוואה, גם אם הוא יודע שהיא לא תושמט. יתכן וזו הסיבה שהתורה הסמיכה את איסור ההימנעות מנתינת הלוואה לחובת ההשמטה. כדי להבהיר שמצוות ההשמטה איננה עומדת בפני עצמה כגזירת הכתוב, אלא יש לראות אותה במסגרת הרצון להקל על העניים. לכן הייתה אפשרות להלל להעדיף את איסור ההימנעות מהלוואה על פני חובת ההשמטה. בסופו של דבר, מטרתו היא ליצור את המצב המוצלח ביותר שניתן עבור העניים, גם אם הדרך לשם דורשת להשתמש בפתרון עוקף-הלכתי.

מסתבר שבזה המחלוקת: שמואל מתמקד במקורות ההלכה, ועושה חשבון של לאו ועשה, ושל שב ואל תעשה. הלל מתמקד בצורך של העניים, ומרצון ה' הבא לידי ביטוי במצוות השמיטה.

▶ **סטרי פרוזבול מאתר 'ארץ חמדה' להורדה (לשיטת המחבר / לשיטת הרמ"א)** ◀

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:

טל שאול בן יפה גדעון בן רחל חוה ראנלה בת פיילא משה בן רחל אריה יצחק בן גאולה מרים ר' יצחק בן בריינדל גיטה	ניר רפאל בן רחל ברכה שי בת הלל הילה צפנת בת שרה טובה מאירה בת אסתר נהוראי בן רבקה נמיר בתוך שאר חולי עם ישראל	ישראל בן רבקה עובדיה בן אסתר מלכה נטע בת מלכה רבקה בת שרה בלה ירחמיאל בן זלאתה רבקה הילל בן תמר שפרה
--	--	---

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

הטלת מיסי ישוב ואגרת שמירה בגין שטחים חקלאיים שנמצאים מחוץ לגבולות היישוב

'ארץ חמדה - גזית' עפרה / טבת תשפ"ב / תיק מס' 1-80083

דיינים: הרב אבי גיסר, הרב יאיר וסרטיל, הרב ישועה רטבי

המקרה בקצרה: התובעת היא אגודה שיתופית של יישוב ביו"ש, והנתבעים הם חקלאי ששדותיו נמצאים בתוך גדרות היישוב אך מחוץ לשטח השיפוט של היישוב, והחברה השייכת לאותו חקלאי. התובעת ביקשה לחייב את הנתבע בכמה תשלומים: א. תשלום עבור שירותי השמירה. ב. תשלום בגין שימוש בקרקע, בסך 5 אג' למ"ר, וסך הכל 5,085 ₪ לשנה. ג. ארנונה חודשית על המבנים בסך 1,470 ₪. ד. חלק מרווחי השכירות בסך 100 ₪ לחודש עבור המבנים שהנתבע משכיר. ה. הוצאות משפט. התובעת ביקשה לחייב את הנתבע בסך הכל בסך 802 אלף ₪. הנתבעים טענו כי לתובעת אין סמכות להטיל מיסים על השטחים החקלאיים שנמצאים מחוץ לשטח השיפוט של היישוב. לגבי התשלום עבור שמירה, טענו הנתבעים כמה טענות: א. הם אינם חייבים לשלם עבור שמירה משום שהשטחים החקלאיים אינם מניבים להם רווחים, ב. ביו"ש לא נהוג לדרוש תשלום עבור קרקעות חקלאיות משום שהם מועילים לתפיסת שטחים בסמוך ליישובים. ג. היישוב מקבל מימון ממשרד הביטחון עבור השמירה. ד. גם אם מחייבים אותם, יש לחייב אותם כמו כל משפחה שמשלמת תשלום לא לפי שטח, אלא סכום קבוע למשפחה.

פסק הדין בקצרה: התובעת אינה בעלים על הקרקעות ולכן אינה רשאית לגבות דמי שימוש או להטיל מיסים, אולם הנתבעת זכאית לקבל תשלום עבור השמירה על השטחים החקלאיים.

נימוקים בקצרה:

א. זכויות התובעת בקרקעות המוחזקות אצל הנתבעת

התובעת טוענת כי היא הבעלים של הקרקעות, וזאת בהסתמך על פסק דינו של הרב א' (שדן במחלוקת בין התובעת לבין אביו של הנתבע בנוגע לחלק מהשטחים החקלאיים). למעשה, הרב א' לא כתב זאת, אלא רק כתב שאין לאף אחד משני הצדדים בעלות בקרקע אלא רק זכות שימוש. אמנם, לישוב יש סמכות להחליט מה ייעשה בקרקעות הללו, כגון, להחליט על בנייה או עיבוד חקלאי. לפיכך, כל התביעות של התובעת שהתבססו על טענה שהיא הבעלים על הקרקעות - נדחו.

ב. חיוב בהוצאות שמירה

בית הדין סבר שיש לחייב את הנתבעים בהוצאות שמירה, וזאת מכמה טעמים:

- א. תשלום עבור הנאה ממונית – הגמרא מחייבת אדם שנהנה מכספו או עבודתו של חברו למרות שלא סוכם ביניהם על חיוב תשלום (בבא בתרא ד ע"ב), הרמב"ן (שם) הסביר שישוד החיוב הוא מדין יורד לתוך שדה חברו. נמצא שישנו חיוב על ההנאה למרות שלא היה סיכום מוקדם, כמו שעולה מדברי השו"ע (ח"מ רמ"ו, יז)
- ב. הנאה מהצלת רכושם של הנתבעים – השמירה מסייעת לאבטחת התושבים והשטחים החקלאיים. במקרה כזה יש לחייב את הנהנה משום שהפעולה שעשה היישוב נועדה גם לשמור עליו, וכמו שפסק הרמ"א (ח"מ רס"ד, ד) שבמקרה שאדם משקיע כספים לטובתו ולטובת חברו ומכוון לטובת שניהם, חברו חייב לשלם לו על ההנאה. בספר משפטיך ליעקב (ה, יח) כתב שאם הפעולה של המהנה גורמת בהכרח הנאה גם לחברו, אזי כוונתו לגרום הנאה לחברו וחברו חייב לשלם. נתיבות המשפט (שם ס"ק ו) הוסיף שחיוב זה קיים לא רק בשני שותפין, אלא בכל פעולה שאדם עושה עבור עצמו, אשר בהכרח מועילה גם לחברו.
- ג. השתתפות בתשלום מדין בני העיר – המשנה במסכת בבא בתרא (ז ע"ב) קובעת שאנשי העיר חייבים לשלם עבור הוצאות השמירה, ודנה כיצד לחלק את הוצאות השמירה בין בני העיר. למסקנה, החזון איש (בבא בתרא ד, ז) ביאר שהחיוב נעשה לפי שיעור ההנאה של כל אחד מהתושבים מהשמירה. לפי זה, הנתבעת מקבלת תועלת מרובה יותר מאשר בית אב ממוצע, בגלל רכושה הרב. לכן עליה לשלם דמי שמירה גבוהים יותר מבית אב רגיל. בית הדין קבע שהוא יכריע בפסק הדין הסופי בעניין שיעור התשלום לאחר ששני הצדדים יטענו בפניו.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וברור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Torino, Italy

טורינו, איטליה
חשון תשע"ט

שתיית קפה שהוכן על ידי גוי בשבת

שאלה

נכרי, עובד במלון, טחן פולי קפה, הרתיח מים והכין קנקן קפה בשבת עבור אורחי המלון. האם מותר ליהודי לשתות ממנו?

תשובה

- במי שהוא מתארח במלון (ורוב המלון נכרים), ההלכה¹ היא כך:
 - אם העובד הנכרי מכין כוס קפה מיוחדת עבור כל אורח ואורח בנפרד – אסור ליהודי לשתות מהכוסות.
 - אם הנכרי מרבה במלאכה מפני שהיהודים שם שנהנים ממלאכתו, גם כן אסור לשתות מהקפה. לכן, אם יש קבוצה גדולה של יהודים שמתארחים במלון אסור לשתות מהקפה. אמנם, במלונות שמתארחים בהם רק מעט יהודים, אין צורך לחשוש לכך, וההלכה היא כדלהלן סעיף ג.
 - אם הנכרי מכין כמות מסוימת של קנקנים לכלל האורחים, יש מי שמתיר באופן גורף לשתות מהקפה אף אם הוא ממלא מחדש קנקנים שמתרוקנים במהלך הארוחה (אם מספר היהודים במלון אינו כזה שמשפיע על כמות הקפה שמכינים, כנ"ל), אבל יש שמתירים רק למי שזו שעת הדחק עבורו, כגון שכואב לו הראש בלי שתיית קפה.
 - אם הנכרי הכין כמות קבועה (ומספר היהודים במלון אינו כזה המשפיע עליה) של קנקנים בזמן מסוים (כגון לפני סעודה מסוימת) והוא אינו ממלא מחדש קנקנים שמתרוקנים, יש סניף נוסף להקל.
- אם היהודי אינו מאורחי המלון, ואין איסור (כבסעיפים הקודמים) מצד אורחים יהודים במלון, יש המתירים לו לשתותו באופן גורף, כאשר אחרים מקילים רק בשעת הדחק או לצורך מצוה. וכך הדין גם במי שמגיע לביתו של נכרי שאינו מכירו. כמון כן, כך הדין כאשר הקפה מיועד רק למי שנרשם לארוחת בוקר והיהודי – גם אם הוא כן מאורחי המלון – לא נרשם. כמובן שמדובר באופן שהוא קיבל רשות לשתות מהקפה על אף שאינו מאורחי המלון או שלא נרשם לארוחת הבוקר.

¹ כדי לבחון אם מותר לשתות מן הקפה, יש לדון במספר שאלות:

- האם פולי הקפה הם מוקצה.
- האם מותר ליהנות ממלאכה שנכרי עשה עבור עצמו בענייני אכילה ושתייה.
- חז"ל אסרו ליהנות ממלאכה שנכרי עשה בשבת עבור יהודי; האם טחינת הקפה ובישול המים (=הרתחתם) מוגדרים כפעולות שנעשו עבור יהודי.
- האם העובדה שהאורחים היהודים שילמו על הזכות להתארח במלון תגדיר את המלאכות כנעשות גם עבורם.
- יש מצבים שחז"ל אסרו ליהנות ממלאכה שנכרי עשה עבור עצמו שמא ירבה במלאכה עבור היהודי; האם גזירה זו חלה במקרה שלפנינו.

1. האם פולי קפה הם מוקצה

פולי הקפה הקלויים אינם מוקצה, היות שהם נאכלים גם קודם טחינתם (וכבר העיר על כך בשו"ת יביע אומר ח"א סימן לה אות ו).

2. האם מותר ליהנות ממלאכה שנכרי עשה עבור עצמו בענייני אכילה ושתייה

נחלקו הראשונים לגבי פת שנכרי אפה לעצמו בשבת, לגבי היתר אכילתו וטלטולו (הדעות ונימוקיהן מובאים בבית יוסף או"ח סימן שכה). השו"ע (שם סעיף ד) הכריע להתיר בשעת הדחק או לצורך מצווה. ולכן ברור הוא שגם לגבי שאלתנו יש להתיר לשתות את הקפה אם מדובר בשעת הדחק. נדון כעת האם יש להתיר גם שלא בשעת הדחק. לצורך כך יש לבחון מה טעם האוסרים. טעם אחד הוא בשל דיני מוקצה, דבין השמשות הקמח (או החיטה - עיין בבית יוסף שם שהבין בתחילה שחיטה היא מוקצה כקמח ויותר ממנו, אך הקשה על זה והסיק להפך שחיטה ראויה לכסיסה יותר מקמח) היה מוקצה. לפי טעם זה אין סיבה לאסור בקפה, הואיל ופולי קפה קלויים אינם מוקצה, כנזכר למעלה. טעם נוסף הוא מצד איסור נולד, "מפני שבין השמשות לא היה ראוי לאכול באותו ענין שנעשה לבסוף לאחר שנעשה בו איסור דאורייתא שנעשה פת" (לשון הבי"י כהסבר אפשרי בטור בהביאו את דעת רבינו תם). נימוק זה כן שייך לגבי עשיית קפה בשבת, שהרי בבין השמשות עדיין לא היו פולי הקפה ראויים לשתייה בתור קפה. עוד טעם אחר לאסור הוא שחוששים שמא אם נתיר אכילת הפת, יבא היהודי לבקש מראש מהנכרי להכין אוכל עבורו בשבת (וכשיטת תוס' שבת דף קכב ע"א ד"ה משתמש); גם טעם זה שייך אף לגבי הקפה בנידון דידן (ראה בית יוסף בסימן שכה ומשנה ברורה שם ס"ק טז שדנים בטעמים אלה). והנה האחרונים הצביעו על סתירה בדברי השו"ע: בסימן שכה סעיף ד הנ"ל כתב להתיר רק בשעת הדחק או לצורך מצוה ואילו בסימן תקיז סעיף א, לגבי יום טוב, הקל המחבר באופן גורף "ליקח ממנו... קמח שנטחון היום... " או "פת שאפה בו ביום" (אף שנאפה מקמח כזה [משנה ברורה שם ס"ק ה] או שנאפה בעצי מוקצה [מאמר מרדכי שם ס"ק ה]). המגן אברהם (שם סימן תקיז ס"ק ב) הסביר שלדעת השו"ע טעם האיסור הוא מפני שחוששים (במידי דאכילה, כדברי הבית יוסף הנ"ל, וכך מבואר בבית מאיר בסימן תקיז

בביאור דברי המגן אברהם) שמה יבא מראש לומר לנכרי להכינו עבורו בשבת. ומה ששם בסימן תקי"ז סעיף א הקל השו"ע לקחת מנכרי קמח שנטחן ונאפה ביו"ט, מדובר דוקא בחנווני, שבו לא גוזרים. המחצית השקל הסביר שהסיבה להקל בחנווני היא מפני שאינו מכין את האוכל בעצמו אלא קונה מאחרים את מה שאחר כך מוכר. לפי זה, בנידון דידן אין לבקש כוס קפה מנכרי שהכין אותו בעצמו, אם אינו שעת הדחק או צורך מצוה.

והנה, המשני"ב (בשעה"צ בסימן תקי"ז ס"ק ד) הביא אחרונים נוספים שהחמירו בזה לגבי שבת (בית מאיר וחמד משה) וגם המשני"ב עצמו (שם ס"ק ו) נראה שהחמיר בכך, שהרי לבסוף הביא את דברי החיי אדם (ק, סד), "דאין להקל כי אם בעת הצורך". אמנם מצד שני ר' עקיבא איגר (על המג"א הנ"ל) מסביר שהשו"ע הקל בהלכות יום טוב מפני שעיקר הטעם לאסור הוא מוקצה. ולכן בשבת חשש השו"ע שבכניסת שבת היה לפנינו קמח והוא מוקצה, אך ביו"ט (שאיין איסור לישה ואפייה וממילא קמח אינו מוקצה) לא אסר.

עוד יש לציין כי אכן מפשטות דברי הבית יוסף בסימן שכה משמע שאסר מצד מוקצה (וכבר העיר על כך הרב חמד משה בסימן תקי"ז ס"ק ב).

ולפי זה בקפה שאין בו חשש מוקצה כנ"ל – אין לאסור.

ואפשר לצרף לזה את דברי הזרע אמת (או"ח סימן מא) והגדולות אלישע (או"ח שכה ס"ק יד) והרב עובדיה יוסף (הליכות עולם שנה שנייה סו"פ תרומה – אות ח), שגם הם הקלו בזה. גם הערוך השלחן (סימן שכה סעיפים ט-י) מציע שהטעם לאסור הוא מצד מוקצה ולא מחשש שמא יבא מראש לבקש מהנכרי (וראה עוד בדבריו שם בסעיף ח). לסיכום: נחלקו אחרונים האם יש היתר גורף ליהנות מהמלאכה שהנכרי עשה בעבור עצמו (כשבבין השמשות לא היה המאכל מוקצה), או שצריכים להחמיר במידי דאכילה, ולהתיר רק בשעת הדחק או לצורך מצוה.

3. חז"ל אסרו ליהנות ממלאכה שנכרי עשה בשבת בעבור יהודי; האם טחינת הקפה ובישול המים (=הרתחתם) מוגדרים כפעולות שנעשו בעבור יהודי?

ברור הוא שאם הנכרי מכין מנה בעבור כל אורח ואורח ומניח אותה בפתח חדרו של האורח, הרי שאסור ליהנות בשבת מהכוסות שהכין עבור יהודים (שלחן ערוך סימן רעו סעיף א).

ומצד שני, לגבי יהודי שאינו מאורחי המלון – ברור שהנכרי לא הכין בעבורו את הקפה. ועל כן אם הכוס שרוצה לשתותה לא נאסרה בגלל יהודים אחרים שהכינו אותה בעבורם (כדלהלן), הדין יהיה כבדיון הקודם (שיש שמתירים לו לגמרי לשתותו, ויש שמתירים לפחות ב"עת הצורך").

אבל יש לדון לגבי יהודי שהוא כן מאורחי המלון, כאשר המציאות היא, למשל, שיש מאתיים אורחים במלון והנכרי מכין חמישים כוסות קפה. האם זה נחשב כאילו הכין בעבור היהודי או לא?

והנה כתב השו"ע (סימן תקטו סעיף ו) לגבי עיר שרובה נכרים, ש"מן הסתם, כל המביא, לצורך הרוב מביא". הרמ"א מוסיף: "הגה מחצה על מחצה או שידוע שליטת לצורך שניהם אסור" (בית יוסף וסמ"ג).

וכתב המשני"ב (שם ס"ק נז והלאה) שאם ידוע שהביא בעבור ישראל אז ודאי אסור, אך הכא מדובר שהנכרי הביא סחורה בעבור מי שירצה בה, ובכגון זה ההלכה היא שאם רוב דיירי העיר הם נכרים אז זה נחשב שהביא בעבור הנכרים ומותר ליהודי ליהנות ממנה. עוד כתב שם המשני"ב (ס"ק נט): "וכתבו הפוסקים דאם אנו רואין שע"ז שאנו מתירין לקנות מהם הם מרבין להביא, אסרינן להו לקנות מהם, אבל מן הסתם אין חוששין שמה ירבה להביא גם בשביל ישראל ומותר ליקח ממנו בעיר שרובה עכו"ם. ומ"מ עכו"ם המביא דגים למכור בעיר שרובה עכו"ם, אף בסתם יש לחוש שירבה להביא בשביל ישראל אם נתיר ליקח ממנו, כיון שדרך ישראל לקנות דגים לכבוד יו"ט. וזה תלוי לפי הענין, לפי ראות עיני המורה, דאם העיר כולה עכו"ם רק אנשים יחידים ישראלים נמצאים שם, אין לחוש לזה".

ולפי זה הדעת נותנת שבמלון לא די, לענייננו, ברוב גרידא של אורחים שאינם יהודים, אלא כל עוד יש קבוצה גדולה של יהודים יש לאסור את השתייה, ורק אם היהודים מהווים מיעוט קטן – יש לראות את ההכנה כנעשית שלא לצורכם.

יש לציין שבאופן שהעשייה היא בעבור יהודים אסורה ההנאה ממנה בשבת לא רק לאותו יהודי שבעבורו נעשתה אלא גם ליהודים אחרים (שו"ע או"ח תקטו סעיף א).

לסיכום סעיף זה:

א. אם הנכרי הכין כוס בעבור כל אורח ואורח של המלון – הרי שהכין כוס זו עבור היהודי בפרט ואסור לשתותה (הן הוא והן יהודים אחרים) עד מוצאי שבת "בכדי שיעשה".

ב. הוא הדין אם הנכרי הכין כמות של קפה בעבור כלל אורחי המלון אך רוב (או אפילו מחצית) האורחים הם יהודים – ההכנה נחשבת להכנה בעבור היהודים ואסור לשתות את הקפה בשבת (ובמוצאי שבת עד שיעבור זמן "בכדי שיעשה" אם כי בהקשר של הכנת קפה מדובר בזמן מועט). והוא הדין אף אם היהודים אינם הרוב, אבל מדובר בקבוצה גדולה ומשמעותית שללא ספק מובאת בחשבון בהכנת הקפה.

ג. אך אם הרוב הגדול של אורחי המלון הם נכרים, והנכרי הכין כמות של קפה לכלל אורחי המלון, אין זה נחשב שהכין בעבור היהודים במיוחד (ודינו כאמור להלן לגבי מי שאינו מאורחי המלון).

ד. אם רואים שעל ידי שהיהודים נהנים מן המלאכה, הנכרים מרבים לעשותה, אז אסור לקחת מהם. אך במלוונות שמתארחים בהם מעט יהודים בלבד, אין צורך לחשוש לכך כל עוד לא הוברר שכך הדבר.

ה. אם היהודי איננו מאורחי המלון ורוב מוחלט של האורחים אינם יהודים, אז לפי המתירים לגבי פת שאפאה נכרי בשבת לעצמו, אין בעיה ליהנות ממלאכות שעשו נכרים שכלל אינם מכירים אותו (וכך הדין במי שמגיע לביתו של נכרי שאינו מכירו, וכן הדין בקפה שמכניס אותו רק למי שנרשם לארוחת בוקר והיהודי לא נרשם). ולדעות שמתירות בפת שאפאה נכרי לעצמו, רק בשעת הדחק, הוא הדין בנידון שלנו.

4. האם העובדה שהאורחים היהודים שילמו על הזכות להתארח במלון תגדיר את המלאכות כנעשות גם עבורם

יש לשאול האם הואיל וכל אורחי המלון, ובכללם היהודים, שילמו לנכרי כדי שיעשה את המלאכה, אולי ייחשב הדבר תמיד כאילו המלאכה נעשתה גם בעבור הנכרים וגם בעבור היהודים. כפי שהוזכר למעלה, הרמ"א פסק (או"ח סימן תקטו סעיף ו) שכאשר נכרי עשה מלאכה בעבור ישראל ונכרי יחד, אסור ליהנות ממנה. אם במקרה שלנו, כאשר היהודי משלם למלון ורשום כאורח שלו ייחשב שהנכרי עושה מלאכה גם בעבורו, יהיה אסור ליהנות ממלאכה זו.

אך הרמ"א עצמו התיר (או"ח סימן רמח סעיף ג) להפליג בספינה בשבת, אם קנה בה שביתה מערב שבת. וראה בדברי הבית יוסף שם: "דגוי במלאכתו הוא עוסק ואינו נראה כשלוחו של ישראל, דקבלנות הוא עושה; ולפיכך בזמן הזה כשמפליגין בספינה גדולה שרובה גוים ובלא ישראל היתה הולכת, מותר להפליג בערב שבת ואפילו בשבת בים הגדול שהוא למעלה מעשרה". היינו, שהרמ"א מתיר להפליג בספינה חרף העובדה שההפלגה כרוכה בעשיית מלאכות דאורייתא על ידי המלחים הנכרים, הואיל ומדובר כאשר רוב נוסעיה

נכרים. מן הסתם היהודי שילם בעבור הפלגה זו; ומכן רואים שלמרות התשלום על מקום בספינה, אין זה נקרא שהמלחים הנכרים מפעילים את הספינה בעבורו (לפחות כל עוד אין הם אומרים זאת במפורש), כיוון שהמלאכה ממילא תיעשה, עם היהודי או בלעדיו. מזה יש להוכיח שההיתר ליהנות ממלאכה שנכרי עושה עבור קבוצה שרובה נכרים, שייך גם אם שותפות היהודי בקבוצה כרוכה בתשלום, ובלבד שהנכרי היה עושה מלאכה באותו ההיקף גם אילו הישראל לא היה שם. פשוט הוא שדברים אלו מוסכמים על כל מי שהתיר להפליג בשבת בספינה כשיש בה רוב נכרים: הריטב"א (שבת דף יט ע"א) והר"ן (דף ז ע"ב ברי"ף) בשם הרמב"ן, המאירי (שבת דף יט ע"א לפי מסקנתו), הרמ"א שם, המשנ"ב (ביאור"ל שם סימן רמח ד"ה וכן נהגו, ש"במקום שנהגו החר"ב אין למחות"י) וערוה"ש (שם סעיף ה), שהרי כולם התירו להפליג בשבת בספינה שרובה נכרים אף שהפלגה כרוכה בעשיית מלאכות דאורייתא ע"י המלחים ולמרות שנסיעה בספינה כרוכה בתשלום. גם בהקשרים אחרים כתבו פוסקים רבים שאין לאסור כאשר הנכרי ממילא היה עושה את המלאכה בעבור הנכרים. ראה בערוך השלחן הכותב (או"ח סימן רעו סעיף ח), "ודע דבזה שכתבנו דכשהדליק הנר בשבילו ובשביל הישראל דמותר... לקמן סי' תקט"ו בהובא מחוץ לתחום או ליקט פירות בשבילו ובשביל הישראל אסור... דהתם כשעושה בשביל שניהם מרבה יותר מאלו עשה בשביל עצמו בלבד. אבל הכא נר לאחד נר למאה ולמה יאסור כיון שעשה גם בשבילו ולא שייך ריבוי בזה". וכן רואים באג"מ (או"ח ח"ד סימן סד ענף ג), שמתיר ליהנות מחשמל שנכרים עשו עבורו מלאכה בשבת, "מכיון שבחשמל ממש אף בנכרים מועטים הרי צריכין לתקן כל מכונת החשמל שבעיר", ובשמירת שבת כהלכתה (פרק ל סעיף נב [=סעיף סב במהד' תשע] והלאה – וראו שם שמתיר גם בשרת של בניין שמקבל תשלום על מלאכתו), ובחלקת יעקב (או"ח סימן קלח). לסיכום: האיסור ליהנות ממלאכה של נכרי המכוונת גם לשם נכרי וגם לשם ישראל, הוא רק כשזה גורם להגדלת כמות המלאכה. אבל אין לאסור כאשר הנכרי היה עושה מלאכה באותו ההיקף גם אילו הישראל לא היה שם. ועל כן במקרה של השאלה שלפנינו, כאשר נכרי הכין בשבת קנקני קפה עבור אורחי המלון שרובם נכרים ולא אמר מפורשות שהוא מכין גם עבור הישראל, והמלאכה הייתה נעשית באותו ההיקף גם אם היהודים לא היו מגיעים לארוחה, אין לאסור מצד שנחשב את פעולתו כנעשית עבור היהודים.

5. יש מצבים שחז"ל אסרו ליהנות ממלאכה שנכרי עשה עבור עצמו שמא ירבה במלאכה עבור היהודי; האם גזירה זו חלה במקרה שלפנינו

מבואר בברייתא בשבת דף קכב ע"א, שכאשר נכרי עשה מלאכה עבור עצמו, חששו חכמים שמא ירבה במלאכה עבור היהודי ואסרו ליהנות ממלאכת הנכרי, אם הנכרי מכיר את היהודי. אולם אם אין הנכרי מכירו, מותר. לפי זה, במקרה שלפנינו אם היהודי כלל אינו מאורחי המלון אלא במקרה מגיע אל נכרי עובד המלון שכלל אינו מכירו, ומבקש לשתות מן הקפה שהכינו – יש להקל לפי הדעות המקילות למעלה בסעיף 2.

אך יש לדון מה הדין כשהנכרי מכיר את היהודי אבל עשה את המלאכה שלא בפניו. במשנה בשבת שם מופיע: "מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים". בגמרא שם נחלקו מדוע ר"ג השתמש בכבש שעשה הנכרי, הלא הנכרי הכירו (שהרי היה עמו בספינה - רש"י). אביי תירץ שהנכרי עשה את הכבש שלא בפניו. ואילו רבא תירץ שינר לאחד נר למאה"י (ועל כן לא היה שום חשש שמא ירבה בשבילו). הכלל הוא שהלכה כרבא (חוץ מאשר במחלוקות בודדות; ראה קידושין נב ע"א). אולם נחלקו הדעות האם בגמרא שם רבא חולק על תירוץ של אביי, אך רוק מוסיף נימוק נוסף להקל. ונפקא מינה אם הנכרי מכירו אך עושה את המלאכה שלא בפניו. הרשב"א והר"ן (שם בשבת) והמגיד משנה (הל' שבת פ"ו ה"ג) ועוד ראשונים הקלו בזה, אך הבית יוסף (סימן שכה) החמיר (מאחר שלדעתו זו דעת הר"ף הרמב"ם והרא"ש). יש גם תשובה מהגאונים (קורנל סימן ג) שמחמירה בכך. המשנ"ב (סימן שכה ס"ק סו) החמיר בזה; אך הערוה"ש (סימן שכה סעיפים יח-כא; סימן שכה סעיף כו) פסק להקל, בטענה שראיותיו של הב"י אינן מוכרחות. יש גם אחרונים נוספים שהקלו בזה, אשר ציינו למעלה (הזרע אמת, הגדולות אלישע והגר"ע יוסף בהליכות עולם ה"ל).

כאשר אין חשש שמא ירבה ייתכן שנחשב כאינו מכיר

כאשר אין חשש מעשי שהנכרי ירבה במלאכה עבור היהודי, יש יותר מקום להקל בנקודה זו. הרמב"ם כותב (הל' שבת ו, ג), "כיצד נכרי שהדליק את הנר, משתמש לאורו ישראל ואם בשביל ישראל אסור. עשה נכרי כבש לירד בו מן הספינה, ירד אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור. מילא מים להשקות בהמתו, משקה אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור. ליקט עשבים להאכיל לבהמתו, מניח ישראל בהמתו לאכול מהן. והוא שלא יהא אותו הנכרי מכיר לאותו ישראל, שמא ירבה במלאכתו בשבילו ונמצא עושה בשביל ישראל; וכן כל דבר שאפשר להרבות בו, לא יהנה בו בשבת אלא אם כן אינו מכירו". אפשר להבין מלשון הרמב"ם שגדר האיסור כשמכירו הוא שמחמת ההיכרות יש חשש שמא ירבה בשבילו. וכן רואים בתשובת הגאונים - מוסאפיה (ליק) סימן סב:

"ששאלתם נכרי שמלא מים בשבת והביא מרה"ר לצרכו מהו לשתות ממנו ישראל. הכי אתרמי לנא מלתא דכל מאן דעביד נכרי לצרכיה דנפשיה, שרי ליה לישראל לאסתפוקי מיניה, בין הוא ובין בהמתו, דקתני (שבת דף קכב ע"א): נכרי שהדליק את הנר וכו' עד וירדו בו ר"ג וזקנים. וקא תני בברייתא נכרי שלקט עשבים להאכיל בהמתו, מאכיל אחריו ישראל וכו' מילא מים וכו' בד"א שאין מכירו אבל מכירו אסור דחיישינן דכיון שידע ליה ואיתיה בהדיה דילמא מיייתי בשביל ישראל. כללא דמלתא דאי ידע ישראל דנכרי לצרכיה הוא דאתיה, שרי ליה למשתי מינהון ואף על גב דאיתניהו מרה"ר. ואמרי' עלה אמר מר בד"א שאין מכירו וכו' הא ר"ג דמכירו הוה אמר אביי שלא בפניו הוה. רבה אמר אפי' תימא שלא בפניו נר לאחד נר למאה. ולמאי דקא מתריץ רבא, דוקא דידע ליה ואית ליה אהבה בהדיה, א"נ דצריך ליה במדעם, א"נ כיוצא בהן, דכי הליו מילי הוא דאית למימר דמיייתי בשביל ישראל. אבל סתמא, אף על גב דמכירו לא אית למיחש ליה ושפיר דמי".

היינו שנראה שלא גזרו בלא פלוג שכלל שמכירו אסור, אלא הכל תלוי בנסיבות. האיסור במכירו הוא מחמת החשש שמא ירבה בשבילו. לכן בדבר שלא שייך בו ריבוי, אין איסור אף אם מכירו. וכבר הזכרנו את אשר כתב המג"א (סימן תקיז ס"ק ב) ביחס לחשש שמא במידי דאכילה היהודי יאמר לנכרי לעשות עבורו, וכתב שם המג"א שאין לאסור בחנווני הואיל ולמעשה אין חשש שירבה עבור היהודי. הדעת נותנת כי גם בנוגע לחשש הכללי שמא ירבה במלאכה עבור יהודי, אין לאסור כאשר במציאות אין חשש שהנכרי ירבה במלאכה עבור היהודי. ומכאן יש להסיק לגבי המקרה של עובד מלון, שבו הנכרי אמנם אינו עושה לעצמו אלא מכין עבור אורחי המלון בהתאם להנחיות מנהלי המלון. אף אם הוא מכיר יהודים ששואים שם, אין חשש שמחמת ההיכרות הוא ירבה בשבילם ולכן יש יותר מקום להקל. כעין זה כתבו הפוסקים גם אודות חנויות של נכרים שמכינים קפה, שעושים זאת עבור רוב תושבי העיר, שאף שבודאי הם מכירים גם לקוחות יהודיים תושבי העיר, מכל מקום לא שייך לחוש שירבו עבורם, כי כאמור דעתם היא על רוב תושבי העיר. האם החשש הוא שמא יכין לשבת הבאה

רבינו ירוחם (מובא בב"י בסימן שכה) כותב שחכמים חששו שמא הנכרי ירבה (בעתיד) במלאכה. וכן מביא הב"י תוספתא (שבת פרק יד הל' יא) שמשתיימת, "אבל מכירו - הרי זה אסור, מפני שמרגילו ועושה עמו לשבת אחרת". כיון דהחשש הוא שמא הנכרי יעשה מלאכה עבור היהודי בשבת הבאה, ממילא דגם שלא בפניו שייך חשש זה.

אבל יש ראשונים אחרים (ראה בב"י סימן שכה) שמהם נראה שהחשש הוא רק שמא הנכרי כבר הרבה במלאכה בפעולה זו שהישראל רוצה עכשיו ליהנות ממנה; כאשר אם יודעים שלא הרבה בשבילו עכשיו, לא אוסרים מחמת חשש שמא ירבה לשבת הבאה. המשנה ברורה בביאור הלכה (סימן שכה סעיף יא ד"ה אם מכירו) מסיק "על כן אין להקל בזה", אבל במשנה ברורה שם (סי"ק סו) סתם ש"לעת הצורך יש להקל בזה". הערוך השלחן (שם סעיף כ) טען, "ולענין נראה דכיון דהש"ס הביא תוספתא זו וסוף דבריה לא הביאה ולא הזכירה בכל הסוגיא חששא דלשבת הבאה, ש"מ אדרבא דהש"ס לא חש לזה".

גם לדעת החוששים שמא ירבה לשבת הבאה, הזרע אמת (או"ח סימן מא דף נא ע"ב ד"ה והן) כותב עיקרון חשוב והוא שהחשש שמא ירבה הוא רק כשהנכרי עושה עבור עצמו ולא בעושה עבור כל בני העיר. ראייתו היא מכך שהרא"ש התיר לחם שנכרי אפה בשבת על דעת למכור אותו לאחרים, ולא התנה זאת בכך שאינו מכיר את היהודי ואין חשש שירבה עבורו, ומכאן שלא חוששין כאשר הנכרי מכין לכל בני העיר ולא עבור עצמו בלבד, "משום דכיון דעושה למכור לכל, מסתמא דעתו על רוב בני העיר שהם גוים ולא חיישינן שמא ירבה בשביל המיעוט". אמנם אין זה עוזר בישראל שמגיע לארוחת בוקר ויושב שם, שהרי בכהאי גוונא יש חשש שמא ירבה עבורו בהמשך הסעודה הנוכחית. אבל זה כן סניף להקל אם מדובר בקיוסק וכדומה שלוקחים כוס והולכים (וכן אם היהודי מגיע לארוחת בוקר, ורק לוקח כוס קפה).

לסיכום:

אם העובדים הנכרים מכינים כמויות השתייה החמה בהתאם לכמות האורחים, אז אסור ליהודי לשתות מן הכוס שהכינו בעבורו, שהרי יש ריבוי ברור עבור היהודי ולא רק חשש שירבה מחמת היכרות. אולם מבירורים שונים שערכנו התרשמנו כי בדרך כלל המלונות לא מכינים לפי מספרם המדויק של האורחים אלא מכינים כמות קבועה מראש (אלא שוודאי שכשהמלון בתפוסה נמוכה לא מכינים כפי שמכינים כשהוא בתפוסה מלאה ועל כן אם היהודים מהווים אחוז משמעותי מכלל אורחי המלון, גם אם אינם רוב, אסור לשתות).

באופן זה: אם עובדי המלון מכינים כמות קבועה של כוסות, ועל כן אין חשש שמא הרבו כוסות עבור היהודים ולא שמא ירבו כאלה בעתיד, יש סניף גדול להתיר לשתות מן הקפה (לסוברים שאין איסור כללי ליהנות ממלאכת נכרי במידי דאכילה). כאשר ההנחיה לעובדי המלון היא להכין תמיד קפה בכמות מסוימת ולדאוג שלפני כל סעודה ובמהלכה יהיו כך וכך קנקני קפה, יש חשש שמא הנכרי ירבה עבורו באותה ארוחה. מי שזו שעת הדחק עבורו יכול להקל בזה גם לפי המשנ"ב (שכה ס"ק סו), שכתב שבשעת הצורך אפשר לסמוך על השיטה שאומרת שחכמים חששו רק שמא הרבה עבורו בפעולה זו ולא שמא ירבה עבורו. ויש כאן שיקול נוסף להקל, שהרי יש המתירים ליהנות ממלאכה שהנכרי עשה שלא בפני היהודי (בזה המשנ"ב החמיר והערוך השלחן היקל).

המורם מכל האמור: הגם שישנם פוסקים שהתנגדו לשתיית קפה שהכינו נכרים בשבת (פנים מאירות ב סב; מקור ברוך ב; שיירי כנה"ג על הטור סימן שכה ס"ק א; שבות יעקב ח"א סימן יב; שערי תשובה בסימן שכה, והבן איש חי שנה שנייה פרשת תרומה אות ח שהתיר רק על מנת למנוע כאב ראש; משנה ברורה) מ"מ ישנם גם גדולים (זרע אמת; גדולות אלישע; הגר"ע יוסף; ערוה"ש בסימן שכה) שהתירו באופנים שהתבארו לעיל, והרוצה לסמוך עליהם – רשאי.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרײך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:

הרב פרו' אברהם שטינברג
הרב פרו' דרור פיקסלר
הרב פרו' נתן קלר

<p>לע״נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז״ל נלב״ע סיון תשע״ט</p>	<p>לע״נ רבי יעקב ז״ל בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג לע״נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי״ד</p>	<p>לע״נ גב' לוריין הופמן ז״ל</p>	<p>לע״נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז״ל נלב״ע ז' בתשרי תשע״ה</p>	<p>לע״נ סוזי בת עליזה כהן ז״ל נלב״ע כ״ד בחשוון תשע״ח</p>
--	--	--	--	--